

Kütüphanesi'nde (nr. 428/2, vr. 60^a-117^a), başka bir nüshası da Tunus'ta bir özel kütüphanede bulunmaktadır (Sezgin, I, 172).

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 369-372; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 169; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 352-353; Safedî, *el-Vâfî*, II, 36; Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, II, 759-760; a.mlf., *A' lâmü'n-nübela'*, XIV, 309-311; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 459; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 41-42; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 321-322; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 260; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 31; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 278; Sezgin, *GAS*, I, 172; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 120; Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1929, VI, 198; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifîn*, VIII, 255.



NURİ TOPALOĞLU

DÛLÂBÎ, Muhammed b. Sabbâh

(محمد بن الصباح الدولابي)

Ebû Ca'fer Muhammed
b. es-Sabbâh ed-Dûlâbî
(ö. 227/841)

Muhaddis.

Aslen Heratlı olup 151'de (768) Rey yakınlarındaki Dûlâb (Devlâb) kasabasında doğdu ve buraya nisbetle Dûlâbî diye tanındı. Bazı kaynaklarda Bezzâr diye geçerse de bez imalât ve ticareti yaptığı için Bezzâz lakabıyla, Müzeyneliler'in mevlâ*sı olduğundan Müzenî, Bağdat'a yerleşip orada ikâmet ettiği için Bağdâdî nisbeleriyle de anılır. Dûlâbî, hadislerini çok iyi bildiği Hüseyim b. Beşîr'den başka Abdullah b. Mübarek, Cerîr b. Abdülhamîd, Süfyân b. Uyeyne, Yezîd b. Hârûn gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî gibi meşhur âlimler rivayette bulunmuşlardır.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hibbân gibi hadis otoriteleri Dûlâbî'nin *sika** bir râvî olduğunu belirtirler. Bablara göre tasnif edildiği söylenen küçük *es-Sünen*'inin günümüze gelip gelmediği bilinmemekte ve hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ile Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerinde ve Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde yer almaktadır. *Kütüb-i Sitte*'nin diğer müellifleri de hocaları vasıtasıyla ondan aldıkları hadislerle kitaplarında yer vermişlerdir.

Dûlâbî, ömrünün büyük bir kısmını geçirdiği Bağdat'ta (Kerh yakasında) Muharrem 227'de (Kasım 841) vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 342; Ahmed b. Hanbel, *el-İlâle* (Koçyiğit), s. 241, 251, 383; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 118; a.mlf., *et-Târîhu's-şâgîr*, II, 327; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 289; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 365-366; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 485; Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, II, 441; a.mlf., *A' lâmü'n-nübela'*, X, 670-672; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 299; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 229-231; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 62; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 35; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, İstanbul 1956, s. 274.



AKİF KÖTEN

DULKADIR EYALETİ

Osmanlı Devleti'nde
XVI. yüzyıl başlarında kurulan
ve bugünkü Maraş ve çevresini
içine alan eyalet.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminin (1520-1566) başlarında kurulduğu tahmin edilmektedir. Eyaletin adı kaynaklarda, Osmanlı döneminden önce bölgeyi idaresinde bulunduran Dulkadir Beyliği'ne izâfeten Dulkadir veya Dulkadriyye, bazan da Farsça'nın tesiriyle Zülkadır veya Zülkadriyye olarak geçer. Özellikle XVII. yüzyıldan sonra buraya, merkezi olan Maraş'tan dolayı Maraş eyaleti de denmiştir. Ayrıca XVI. yüzyıla ait bazı kaynaklarda bu eyalet için, bölgede Dulkadirli adıyla konar göçer büyük bir Türkmen teşekkülünün yaşamasından dolayı Türkmen vilâyeti adı da kullanılmıştır.

Maraş ve çevresini idareleri altında bulunduran Dulkadiroğulları 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine girince buranın idaresi, bey ailesinden olan ve daha önce Osmanlılar'a sığınan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verildi. Ali Bey'in ortadan kaldırılmasından (1521) sonra Dulkadir Beyliği Osmanlı idarî teşkilâtındaki yerini aldı. Ancak buranın bir beylerbeylik merkezi olarak hangi tarihte teşkil edildiği belli değildir. İbn Kemal, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesinden sonra bunun tasarrufundaki bölgenin beş sancağa ayrıldığını ve bu sancaklara merkezden idareciler tayin edildiğini yazar, ancak bir beylerbeyinin tayininden söz etmez (*Tevârîh-i Âl-i Osmân*, X. Defter, s. 265, 292). Nitekim 1526 yılında tanzim edilen bir icmal defterinde de bölgenin Osmanlı idaresine girdikten sonra Zülkad-

riyye vilâyeti adı altında kaydedildiği görülmektedir (BA, TD, nr. 998, s. 408-409). Burada "beylerbeylik" kelimesine ve beylerbeyinin hassına rastlanmaması, vilâyet kelimesinin beylerbeylik veya eyalet değil bölge mânâsında kullanıldığını göstermektedir. Bu tarihte, daha önce Dulkadir Beyliği'ne ait yerlerin sınırını muhafaza ettiği anlaşılan vilâyet Maraş ve Bozok adında iki sancağa sahipti. Maraş sancağı merkez Maraş'tan başka Elbistan, Kars (Kars-ı Zülkadriyye, Kars-ı Maraş) ve Zamanlı; Bozok sancağı ise merkez Bozok ile Kırşehir kazalarını içine almaktaydı. Dolayısıyla İbn Kemal'in zikrettiği beş sancağın aslında bu idarî bölgeleri gösterdiği söylenebilir. Bu durumda Şehsuvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesinden hemen sonra eyaletin kurulduğuna dair bilgiler doğru olmamalıdır.

Bu sırada vilâyet dahilinde yaşayanların önemli bir kesimini, Dulkadir Beyliği'nin bakiyesi olan konar göçer Dulkadirli Türkmenleri teşkil etmekteydi. Nitekim 69.481 hâne (yaklaşık 350.000 kişi) olan vilâyetin toplam nüfusunun 48.665 hânesini (yaklaşık 245.000) konar göçer Dulkadirli Türkmenleri, 18.158 hânesini yerleşik müslüman ve 2631 hânesini de hristiyanlar oluşturmaktaydı. Ayrıca vilâyet dahilinde 523 köy, 3412 mezraa, 62 çiftlik, 64 kışlak ve 35 yaylak vardı.

1527 tarihli olduğu tahmin edilen bir listeye göre Zülkadriyye vilâyetine dahil olan Maraş Karaman beylerbeyliğine, Bozok ise Rum beylerbeyliğine bağlı bulunmaktaydı (Kunt, s. 128). Muhtemelen Dulkadir beylerbeyliğinin kuruluşu, Vezîriâzam İbrâhim Paşa'nın bölgede çıkan Kalenderoğlu isyanını bastırmasından (1527) hemen sonra asayiş sağlamak için yapılan idarî düzenlemeler sonucu gerçekleşmiştir. Nitekim Celâlzâde, 1538 Boğdan seferine çıkılırken yörelerini muhafazada bırakılan beylerbeyiler arasında Dulkadir beylerbeyini de sayar (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 296^b). 1548'de eyaletin beş sancaktan meydana geldiği tesbit edilebilmektedir. Bunlar Maraş, Bozok, Sis (Kozan), Ayıntab ve Üzeyr sancaklarıdır (BA, A.RSK, nr. 1452, s. 161-166). Celâlzâde ise eyaletin sancaklarını Maraş, Bozok, Ayıntab, Üzeyr ve Tarsus olarak gösterir (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 17^a). 1568-1574 yıllarındaki bir diğer sancak tevcih defterinde eyaletin altı sancağa ayrıldığı görülmektedir. Bu sancaklar Maraş, Malatya, Sis, Ayıntab, Kars ve

Samsat idi. Buradaki isimlerden anlaşılacağı üzere eyalete bağlı olan sancaklar XVI. yüzyıl ortalarına göre farklılık göstermektedir. Bu tarihlerde eyalete bağlı olan Bozok sancağı daha sonra Rum eyaletine, Üzeyr sancağı ise Halep eyaletine bağlanmıştır (Kunt, s. 138-139, 141). Bu arada 1571 yılında Kıbrıs'ın fethiyle Kıbrıs eyaleti kurulduktan bir müddet sonra Sis sancağı Dulkadir eyaletinden ayrılarak Kıbrıs eyaletine dahil edilmişti. Böylece eyalete Maraş, Kars, Ayıntab, Samsat ile Malatya sancakları bağlı kaldı (BA, KK, Ruus, nr. 262, s. 193-195); eyalet bu durumunu uzunca bir süre korudu. 1570-1580 yıllarında eyaletin toplam nüfusu 113.028 hâne idi (yaklaşık 550.000 kişi). XVI. yüzyılın başlarındaki durumun tam tersi olarak bunun 70.368'i yerleşik müslüman, 38.497'si konar göçer aşiretler ve 4163'ü de hristiyan nüfustu. Nüfusun bu durumu, bölgede çıkan isyanların yanı sıra sürekli mücadeleye edilen İran'ın sınırına yakın olması sebebiyle her türlü tahrike açık olan konar göçer grupların kontrol altına alınması için yerleşik hayata geçirilmeleriyle ilgili olmalıdır. Buna rağmen yine de eyalet dahilinde kalabalık Türkmen cemaatlerinin bulunması dikkat çekicidir ve eyalet bu durumunu uzun süre koruyacaktır. XVI. yüzyıl sonlarında eyalette 2169 kılıç tımar* vardı ve çıkarıldığı eşkinici asker sayısı da 5500 kadardı (Ayn Ali, s. 50-51).

XVII. yüzyıldaki sancak sayısı dörde düşen Dulkadir eyaletinin sancaklarını Maraş, Malatya, Ayıntab ve Kars meydana getiriyordu. Bu yüzyıl ortasında eyalette 2869 kılıç tımar vardı ve cebelü asker sayısı 6800 idi (Şahin, s. 914-915). XVIII. yüzyıl başlarında yine aynı sancaklardan müteşekkil olan eyalet (BA, A. RSK, nr. 1551, s. 20-21) muhtemelen bu durumunu yüzyıl boyunca korudu. Ancak XIX. yüzyılda önemli idarî değişikliklere uğradı; 1831'de Maraş, Malatya, Samsat ve Gerger'den ibaretti. Bu sancaklardan Samsat ve Gerger eyalete sonradan dahil edilmiş, buna karşılık daha önce eyalete bağlı olan Ayıntab ve Kars buradan ayrılmıştı. Dulkadir eyaleti, Tanzimat'ın ilânından sonraki idarî düzenlemelerde statüsünü tamamen kaybetti. Nitekim XIX. yüzyıl ortalarında eyaletin merkezi olan Maraş bir sancak olarak Adana eyaletine bağlıydı. Maraş sancağı 1867 yılındaki idarî düzenlemede Halep vilâyetine bağlandı ve böylece

eyaletin idarî statüsü ortadan kalkmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 998, s. 408-409; BA, A.RSK, nr. 1452, s. 161-166; nr. 1512, s. 59-61; nr. 1551, s. 20-21; BA, KK, Ruus, nr. 262, s. 193-195; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, X. Defter (nşr. Şefaettin Severcan, doktora tezi, 1991), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 265, 292; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 17^a, 296^b; Ayn Ali, *Kavânir-i Âl-i Osmân*, s. 22, 50-51; Ömer Lutfi Barkan, "Research on the Ottoman Fiscal Surveys", *Studies in the Economic History of the Middle East* (ed. M. A. Cook), London 1970, s. 163-171; a.m.f., "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *TM*, X (1953), s. 1-26; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650*, İstanbul 1978, s. 128, 138-139, 141; Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, Madison 1985, s. 120, 132, 164, 186; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş 1: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 104, 117, 128, 135-136, 242; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, tür.yer.; İlhan Şahin, "Tîmar Sistemi Hakkında Bir Rîsâle", *TD*, sy. 32 (1979), s. 914-915; Meir Zamer, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *MES*, XVII/1 (1981), s. 199; J. H. Mordtman — [Mükrimin H. Yinanç], "Dulkadirîlâr", *İA*, III, 654, 661; J. H. Mordtman — [V. L. Ménage], "Dhu'l-ı-kadr", *EJ*² (İng.), II, 239-240.



İLHAN ŞAHİN

DULKADİROĞULLARI

1337-1522 yılları arasında hüküm süren bir Türkmen beyliği.

Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar yayılan bölgede hüküm süren Dulkadir Türkmenleri, Oğuzlar'ın Bozok koluna mensuptur. Kaynaklarda çeşitli şekillerde yazılan Dulkadir adının, Abdülkadir veya benzeri bir ismin Türkmen telaffuzuna uydurulmuş şekli olduğu tahmin edilmektedir.

Siyasî Tarih. Beyliğin temelleri, Maraş ve Elbistan arasında Bozok ve Ağaçeri Türkmenleri'ni etrafına toplayan Dulkadiroğlu Karaca Bey tarafından atılmıştır. Karaca Bey 1335 Mayıs'ında Çukurova'daki Ermeniler üzerine bir akın yaparak zengin ganimetle Elbistan'a döndükten ve bir süre Türkmen reislerinden Taraklı Halil ile mücadele ettikten sonra 1337 yılında, Şam Valisi Tengiz'in delâletiyle Memlük Sultanı Melik Nâsır Muhammed tarafından Elbistan yöresindeki Türkmenler'in başına getirilmiş, böylece Memlükler'in himayesinde yaklaşık iki asır

kadar devam edecek olan Dulkadir Beyliği teşekkül etmiştir. 1338'de İlhanlı şehzadeleri arasında başlayan kanlı mücadeleler sonucunda Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin çökmesinden faydalanan Karaca Bey, bir baskınla Eretnaoğulları'nın elinde bulunan Dârende'yi işgal etti. Bu arada kendisine karşı çıkan ve Dulkadirli oymaklarını tâciz eden Taşgun ile uğraştı ve onu saf dışı bıraktı. Mısır'da Kösun'un katli üzerine ordu kumandanlığına getirilen Taştımur'la birlikte Kahire'ye gitti. Fakat Taştımur'un kısa süre sonra tutuklanması üzerine Memlük Devleti'ne itaatten vazgeçerek Halep'e doğru akınlarda bulundu. 1343 yılında Alâeddin Eretna'nın Çobanlı Şeyh Hasan'ı Karambük'te yenerek ele geçirdiği ganimetleri Halep'e taşıyan kervanın yolunda Dulkadirîlâr tarafından soyulması, Karaca Bey'in Memlükler'le arasını büsbütün açtı. Halep Valisi Yelboğa büyük bir kuvvetle Dulkadirîlâr üzerine yürüdü. Düldül dağı eteklerinde yapılan savaşta Halep kuvvetleri yenildi. Karaca Bey 1345'te Ermeniler'den Geben Kalesi'ni aldıysa da ertesi yıl iade etmek zorunda kaldı. 1351 yılında Kahire'deki saltanat değişikliği üzerine, ertesi yıl Suriye valilerinin ayaklanmalarını destekleyen ve onların ülkesine iltica etmelerini sağlayan Karaca Bey'in yerine Dulkadirîlâr'ın başına Ramazan Bey getirilmek istenince, geleceğinden endişeye kapılan Karaca Bey yanındaki âsi Suriye valilerini Memlükler'e teslim etti. Buna rağmen Mısır'da iktidara hâkim olan Emîr Taz ve Emîr Şeyhu, Karaca Bey'i cezalandırmak için Dulkadirîlâr üzerine sefer açtılar. 1353 yazında Düldül dağı eteklerinde yapılan savaşta büyük zayıat veren Karaca Bey Kayseri taraflarına kaçtıysa da Eretna oğlu Mehmed tarafından yakalanarak Memlükler'e teslim edildi. Kahire'ye götürülerek 11 Aralık 1353 tarihinde öldürüldü ve yerine oğullarından Halil Bey getirildi.

Halil Bey, Eretna'nın ölümünden sonra çıkan karışıklıktan faydalananak babasını Memlükler'e teslim eden Eretna oğlu Mehmed'den intikam almak istedi. 1360'ta Türkmen reislerinden Ömer Bey Eretnalılar'dan Malatya'yı alırken Halil Bey de ülkesinin sınırlarını Zamanlı'ya kadar genişletti. Bir süre sonra Harput'u zaptederek Malatya'yı tehdit etmeye başladı. Ancak Mısır hükümetinin harekete geçmesi üzerine Harput'u Memlükler'e teslim etmek zorunda kaldı. Bu-